

ตำนานท้องถิ่นภาคตะวันออก : ความสัมพันธ์ระหว่างอดีตและปัจจุบัน
The Legends in Eastern Area : The Relation of the Past and Present

รองศาสตราจารย์บุญเดิม พันรอบ

บทคัดย่อ

ตำนานท้องถิ่นภาคตะวันออก : ความสัมพันธ์ระหว่างอดีตและปัจจุบันศึกษาความสัมพันธ์ที่มีต่อสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมในชุมชน และความสำคัญของตำนานท้องถิ่นตั้งแต่สมัยทวารวดีถึงสมัยรัตนโกสินทร์จำนวน 8 ตำนานด้วยวิธีการศึกษาข้อมูลเอกสารเปรียบเทียบกับข้อมูลภาคสนามจากการสำรวจ ผลการศึกษาพบว่า 1.ตำนานพระนางกาไวกับพระเจ้าพรหมทัตแสดงให้เห็นความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดจันทบุรี ความสัมพันธ์กับอาณาจักรขอมที่นครธม เมืองอินทปัตถา ศาสนาพุทธ เมืองพิมายและภูมินามในภาคอีสาน ตำนานท้องถิ่นภาคอื่น ๆ และวัฒนธรรมทวารวดี 2.ตำนานเจ้าศรีมหาราชามีความสัมพันธ์กับภูมินามในจังหวัดชลบุรี อาณาจักรศรีวิชัย ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานเมืองเพชรบุรี วัฒนธรรมมอญ ลังกาและขอม อาณาจักรศรีอยุธยา วัฒนธรรมคนไทยเชื้อสายจีนและเมืองท่าชายทะเลรอบอ่าวไทย 3.ตำนานพระนางจอมเทียนและพระเจ้าอู่ทองแสดงความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดชลบุรี พงศาวดารเมืองเหนือ ตำนานขอม ตำนานเมืองล้านช้าง ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ตำนานเมืองโคตรตรบอง และวัฒนธรรมคนไทยเชื้อสายจีน 4.ตำนานเมืองดงละครแสดงความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดนครนายก วัฒนธรรมขอม เมืองอินทปัตถา อาณาจักรศรีอยุธยา เมืองศรีมโหสถ สมัยรัตนโกสินทร์ และเมืองท่าชายทะเล 5.ตำนานเมืองพระรถแสดงให้เห็นความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดชลบุรี ปัญญาสชาติก วัฒนธรรมขอม วัฒนธรรมลังกา วัฒนธรรมล้านนาเชียงใหม่ เมืองศรีมโหสถและเมืองพระยาแร่ 6.ตำนานเมืองพระยาแร่แสดงความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดชลบุรี เมืองอินทปัตถา เมืองพระรถ วัฒนธรรมขอม อาณาจักรโคตรบูรณั พระยาแกรก พระเจ้าอนุรุธแห่งพุกามและเมืองศรีพะโล 7.ตำนานเมืองศรีพะโลแสดงความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดชลบุรี สมัยอยุธยา เมืองพระรถ เมืองพระยาแร่ เมืองศรีมโหสถ เมืองท่าชายทะเลสมัยรัตนโกสินทร์และวัฒนธรรมตะวันตก 8.ตำนานเจ้าแม่เขาสามมุขแสดงบทบาทความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดชลบุรี สมัยอยุธยา เมืองบางปลาสร้อย วัฒนธรรมคนไทยเชื้อสายจีน เมืองท่าชายทะเล วัฒนธรรมตะวันตก และสมัยรัตนโกสินทร์

คำสำคัญ(Key word) ตำนาน (Legend) หมายถึงตำนานเกี่ยวกับท้องถิ่นที่เล่าสืบต่อกันมา สามารถระบุได้ว่าอยู่ในสถานที่ใดในชุมชนภาคตะวันออก

Abstract

The Legends in Eastern Area : The Relation of the Past and the Present aims to study the context of cultural and community environment , study the roles of the legends of the past since Dvaravati to Rattanakosin Era with 8 legends. The study analyze the secondary data with the survey primary data .The results of the study reveal following:

- 1.The roles of Pranang Kawai and Prachao Promatat Legend are about the place names in Chataburi Province , the relation to Khmer Culture at Angkor Thom, Maung Intrapatta, Buddhism, Maung Pimai and place name in Northeastern, the relation to legends in others part ,and Dvaravati Culture ;
2. The roles of Chao Srimaharacha Legend are about the place names in Chon Buri Province, Srivijaya Empire, Nakhon Si Thammarat Legend, Phetchaburi Legend, Mon-Lanka and Khmer Culture, Sri Ayutthaya Empire, Thai-Chinese Culture, and the seaport around Gulf of Thailand ;
- 3.The roles of Pranang Chomtien and Prachao Uthong Legend are about the place names in Chon Buri Province, Northern Chronicle, Khmer Legend, Maung Lanchang Legend, Nakhon Si Thammarat Legend, Krung Sri Ayutthaya Chronicle, Maung Kortabong Legend, and Thai-Chinese Culture ;
- 4.The roles of Maung Donglakorn Legend are about the place names in Nakhon Nayok Province, Khmer Culture, Maung Intrapatta, Sri Ayutthaya Empire, Maung Srimahosoth, Rattanakosin Era, and the seaport ;
- 5.The roles of Maung Praroth Legend are about the place names in Chon Buri Province, Pannasajakata, Khmer Culture, Lanka Culture, Lanna Culture –Cheingmai, Maung Srimahosoth, and Maung Prayare ;
- 6.The roles of Maung Prayare Legend are about the place names in Chon Buri Province, Maung Intrapatta, Maung Praroth, Khmer Culture, Kortabura Empire, Praya Krag, Phachao Anawrahta of Bagan, and Maung Sripalo ;
- 7.The roles of Maung Sripalo Legend are about the place names in Chon Buri

Province, Ayutthaya Era, Maung Praroth, Maung Prayare, Maung Srimahosoth, the seaport, and the Western Culture; and 8.The roles of Chaomae Khaosammuk Legend are about the place names in Chon Buri Province, Ayutthaya Era, Maung Bangprasoi, Thai-Chinese Culture, the seaport, the Western Culture, and Rattanakosin Era.

บทนำ

ชุมชนมักมีประวัติความเป็นมาแตกต่างกัน แต่ละชุมชนต่างมีวิธีการถ่ายทอดเรื่องราว ประวัติความเป็นมาเพื่อให้คนรุ่นหลังได้เข้าใจรับรู้เรื่องราวในอดีต รับรู้ถึงความสำคัญของบรรพบุรุษผู้กล้าหาญสร้างชุมชนขึ้นมา ตำนานเป็นวิธีการหนึ่งเพื่อบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยจุดมุ่งหมายดังกล่าว ตำนานคือเรื่องราวที่ถ่ายทอดด้วยวิธีการบอกเล่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง¹ ตำนานมีความสำคัญเนื่องจากตำนานคือการเล่าเรื่องกึ่งประวัติศาสตร์ (Semihistorical) เล่าเรื่องวีระบุรุษ การเคลื่อนไหวของประชาชน และการเกิดขนบธรรมเนียมท้องถิ่น อาจเป็นเรื่องราวที่เป็นความจริงเสริมแต่งกับอภินิหารและสิ่งที่เกินความจริงอยู่บ้าง² ภาคตะวันออกเป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน สามารถแบ่งภูมิภาคออกเป็นบริเวณชายทะเลหรือภาคตะวันออกตอนล่าง และบริเวณที่ลุ่มตอนภายในหรือภาคตะวันออกตอนบนบริเวณนี้ครอบคลุมจังหวัดชลบุรี ฉะเชิงเทรา ระยอง จันทบุรี ตราด ปราจีนบุรี สระแก้ว และนครนายก เขตลุ่มน้ำบางปะกงที่นครนายกและปราจีนบุรีมีแหล่งโบราณคดีโคกพนมดี เมืองศรีมโหสถที่ปราจีนบุรีสมัยทวารวดี ที่สระแก้วพบโบราณสถานวัดฤคาลัยคลึงกับอารยธรรมเจนละซึ่งอยู่สมัยก่อนอารยธรรมขอมสมัยก่อนเมืองพระนครซึ่งมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมที่พบในจันทบุรี ภาคตะวันออกตอนล่างเขตชายฝั่งทะเลชลบุรี ระยอง จันทบุรีและตราดพบเมืองโบราณยุคต้นประวัติศาสตร์คือเมืองพระรถสมัยทวารวดี และเมืองพระยาแร่หรือพญาแร่แสดงให้เห็นว่ามีชุมชนอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยทวารวดี รวมทั้งชุมชนที่จันทบุรีเชิงเขาสระบาปและวัดทองทั่ว จนถึงพุทธศตวรรษที่ 19-20 พบว่ามีความเจริญเกิดขึ้นที่เมืองศรีพะโล จังหวัดชลบุรีมีบทบาทเชื่อมโยงกลายเป็นเมืองท่าสำคัญชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกติดต่อกับภายนอกผ่านจันทบุรีเข้ามา³ ปัจจุบันภาคตะวันออกมีบทบาทเป็นชุมชนที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจเนื่องจากการพัฒนาแหล่งอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกทำให้จังหวัดชลบุรี และระยองเป็นเมืองที่รายได้ต่อหัวสูงสุด⁴

ผลการศึกษา

1.ตำนานพระนางกาไวกับพระเจ้าพรหมทัต⁵ ตำนานกล่าวว่ามีเมือง ๆ หนึ่งตั้งอยู่ ณ เจริงเขาสระบาปมีเจ้าผู้ครองเมืองสี่บราชสันตวิวงศ์มาหลายสมัย จนถึงสมัยของพระเจ้าพรหมทัตซึ่งมีโอรสกับอัครมเหสี 2 พระองค์ คือ พระไวยทัตและพระเกตุทัต ต่อมาพระมเหสีสิ้นพระชนม์พระเจ้าพรหมทัตจึงมีมเหสีใหม่มีพระนามว่า พระนางกาไวมีโอรสด้วยกัน 1 พระองค์ ไม่ปรากฏพระนาม พระนางกาไวมีรูปสมบัติความงามเป็นเลิศ ต้องการให้บุตรของตนขึ้นครองราชย์แทนพระบิดาต่อไป จึงทูลขอให้พระเจ้าพรหมทัตส่งพระโอรสทั้งสองไปสร้างเมืองใหม่ในที่กันดาร เมื่อพระเจ้าพรหมทัตได้ฟังแล้วทรงถามความเห็นในที่ประชุมขุนนาง ทุกคนก็เห็นดีด้วย พระไวยทัตกับพระเกตุทัตจำใจต้องไปสร้างเมืองใหม่ โดยขอคัดเลือกคนไปด้วย เอาเฉพาะคนหนุ่มฉกรรจ์แข็งแรง มีฝีมือในการรบ พร้อมทั้งแบ่งครอบครัวผู้คนพลเมืองพากันไปสร้างเมืองใหม่เรียกเมืองนั้นว่า "เมืองสามสิบ" ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอโป่งน้ำร้อนใกล้ชายแดนกัมพูชา พระไวยทัตกับพระเกตุทัตรีบเร่งซ่อมแซมผู้คนไว้เป็นกำลัง เมื่อพระเจ้าพรหมทัตสิ้นพระชนม์พระนางกาไวจึงแต่งตั้งบุตรของตนเป็นเจ้าเมืองแทน เนื่องจากพระโอรสยังทรงพระเยาว์พระนางจึงเป็นผู้สำเร็จราชการแทน ชาวบ้านจึงเรียกเมืองนั้นว่าเมืองกาไว ฝ่ายพระไวยทัตกับพระเกตุทัตทราบเรื่องราวพระราชบิดาสิ้นพระชนม์จึงยกทัพลงมาเพื่อชิงเมืองคืน กองทัพของพระไวยทัตกับพระเกตุทัตสู้กำลังกองทัพของพระนางกาไวไม่ได้ จึงถอยทัพไปและขอกำลังจากกษัตริย์ขอมซึ่งประทับอยู่ ณ เมืองนครธมช่วยแก้แค้นโดยสัญญาว่า ถ้าตีเมืองได้แล้วจะแบ่งเมืองให้กึ่งหนึ่ง กษัตริย์ขอมส่งกองทัพมาช่วยและยกมาตั้งพลับพลาพักพลอยู่นอกเมือง ตำบลที่พักพลนี้เรียกว่า "พลับพลา" ในปัจจุบันบริเวณนี้เรียกว่า ตำบลพลับพลา อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี เมื่อส่งคนไปเจรจาไม่ได้ผลกองทัพของพระไวยทัตและขอมก็เข้าตีเมืองกาไว พระนางกาไวเห็นว่า สู้ไม่ได้จึงขึ้นทรัพย์สมบัติขึ้นหลังช้างและหนีออกมาได้ทางประตูเมืองด้านทิศใต้ เมื่อกองทัพของพระไวยทัตเข้าเมืองได้ก็ให้ทหารติดตามไป พระนางกาไวเห็นว่าจวนตัวก็เอาทองเพชรพลอยออกหว่านโปรย เพื่อล่อทหารข้าศึกให้พะวงเก็บทอง แล้วรีบหนีลงเรือสถานที่ที่พระนางกาไวหว่านทองคำไว้เรียกว่า "บ้านทองท้าว" ปัจจุบันก็คือบริเวณวัดทองท้าวพะเนียดข้างก็ยังอยู่จนบัดนี้ทำด้วยศิลาแลง ตำนานเรื่องนางกาไวเป็นตำนานที่บ่งบอกถึงประวัติชื่อบ้านนามเมืองของจันทบุรี ซึ่งปรากฏอยู่ในตำนานเรื่องนี้ เช่น พะเนียด กาไว สามสิบ พลับพลา และทองท้าว

ความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดจันทบุรีหลายชุมชนในปัจจุบัน เช่น บ้านพลับพลาและวัดทองท้าว ที่วัดทองท้าวศาสตราจารย์บวสเชอเลียร์เห็นว่าน่าจะเป็นศิลปะของพวกจามมากกว่าขอมประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 ตอนปลายถึงพุทธศตวรรษที่ 13 บริเวณชุมชนบ้านเมืองที่วัดทองท้าวและบ้านพะเนียดจึงมีการติดต่อกับกลุ่มบ้านเมืองขอมสมัยก่อนพระนคร⁶ แสดงความสัมพันธ์กับอาณาจักรขอมที่นครธมและอาณาจักรจามปา

จังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราดมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับพระนางกาไว จังหวัดจันทบุรีนำมาใช้อธิบายประวัติเมืองพะเนียดชาวบ้านเรียกกันว่าเมืองพระนางกาไว ปัจจุบันที่เมืองพะเนียดมีศาล

แม่ย่ากาไวเป็นที่เคารพสักการะของประชาชนในแถบนั้น ตำนานพระนางกาไวยังเชื่อมโยงอธิบายกำเนิดของชาติพันธุ์ของชนดั้งเดิมในจังหวัดจันทบุรี เชื่อว่าพระนางกาไวเป็นบรรพบุรุษของชนที่อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราดมีตำนานพระนางกาไวชนทรัพย์สมบัติใส่เรือสำเภามา โดยใส่ตุ้มไว้ได้จำนวนถึงแสนตุ้มแล้วเอาวัวมาเทียมทรัพย์สินทั้งแสนตุ้มนั้นไปฝังทำให้เกิดบ้านแสนตุ้มและทุ่งวัวหิน⁷

ตำนานนี้มีความสัมพันธ์กับเมืองอินทปัตถตามตำนานเป็นชื่อที่ชาวไทยหรือในสำเนียงไตและลาวสมัยก่อนใช้เรียกอาณาจักรเขมรโบราณดังจะพบในตำนานต่าง ๆ เสมอ เขมรยุคราชธานีที่นครธมหรือศรีโยศธรปุระไม่พบคำเรียกเรียกเมืองหลวงในยุคนั้นว่านครอินทปัตถ มีเพียงชื่อเมืองอินทปุระเมืองหลวงสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 พ.ศ.1345 นครอินทปัตถามีปรากฏอยู่ในเอกสารและจารึกเขมรรุ่นหลังใน พ.ศ. 1975⁸ พระเจ้าพรหมทัตในตำนานแสดงให้เห็นความสำคัญของการเผยแพร่ศาสนาพุทธยุคแรกในเอเชียอาคเนย์หรือที่รู้จักกันว่าเป็นวัฒนธรรมทวารวดี ตำนานระบุชื่อพระเจ้าพรหมทัตซึ่งเป็นตำแหน่งมหาราชที่ปกครองเมืองพาราณสี แคว้นกาสิ⁹ เป็นจุดเริ่มต้นการเผยแพร่ศาสนาพุทธในอินเดียสมัยพุทธกาลที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แคว้นกาสิเป็นมหาชนบทสมัยพุทธกาล พระราชาแห่งแคว้นกาสิเป็นต้นกำเนิดของตระกูลศากยะและโกถิยะของพระพุทธองค์ พระเจ้ากาสิพระนามว่าพรหมทัตทรงเป็นกษัตริย์มั่งคั่งมีพระราชทรัพย์ พระราชสมบัติ มีรีพล มีพระราชพาหนะมาก มีพระราชอาณาจักรใหญ่ มีคลังศาสตรวุธยุทโธปกรณ์และคลังัญญาหารบริบูรณ์ การเผยแพร่พุทธศาสนาเข้ามาในภาคตะวันออกเฉียงใต้ครั้งแรกมีหลักฐานสมัยทวารวดีในบริเวณลุ่มน้ำบางปะกง ตำนานที่กล่าวถึงพระเจ้าพรหมทัตยังมีที่เมืองพิมายและภูมินามในภาคอีสาน รวมทั้งตำนานท้องถิ่นภาคอื่น ๆ และวัฒนธรรมทวารวดี

เมืองพะเนียดจังหวัดจันทบุรี

วัดทองทั่วจังหวัดจันทบุรี

2.ตำนานเจ้าศรีมหาราชา ศรีมหาราชาเดิมเป็นพระปรมากิไธยของกษัตริย์วงศ์ไศเลนทร์ แห่งศรีวิชัยในพุทธศตวรรษที่ 14 จากศิลาจารึกวัดเสมาเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช ภาษาสันตกฤต พ.ศ.1318 ด้านหลังเป็นการเียนยอพระเกียรติของพระเจ้าศรีมหาราชาในราชวงศ์ไศเลนทร์ ความว่า “...ทรงเป็นหัวหน้าแห่งไศเลนทรวงศ์ ทรงพระนามศรีมหาราชา...” ต่อมาศรีมหาราชา กลายเป็นตำแหน่งทางการเมืองของบ้านเมืองในเขตเมืองนครศรีธรรมราชซึ่งสัมพันธ์กับเมือง เพชรบุรีราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ.1893 ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชกล่าวถึงพระพนมทะเลศรีมเสวสดีทราธิราชกษัตริย์ พระบวรเชษฐาพระราชกุมาร ศรีมหาราชาปรากฏชื่อว่าเป็นลูกของพระพนมวังและนางสะเดียงทองผู้สร้างเมืองนครดอนพระที่ร้างเพราะไข้ทำ เมื่อพระพนมวังถึงแก่กรรม ศรีมหาราชานำเอา เอกสารบ้านเมืองนครศรีธรรมราชและเมืองขึ้นเข้ามาเผ่ากษัตริย์แห่งเมืองเพชรบุรี กษัตริย์เพชรบุรี ส่งศรีมหาราชากลับออกไปเป็นเจ้าเมืองนคร ต่อมาเมืองนครกลับเกิดไข้ทำร้างอีกครั้ง ทางกรุงศรีอยุธยาจึงส่งขุนอินทาราไปเป็นศรีมหาราชา ณ เมืองนคร ตำแหน่งศรีมหาราชาครั้งนี้ไม่ได้เป็น เจ้าเมือง แต่ทำหน้าที่ทางศาสนาเป็นผู้ดูแลทำสารบาญชีว่าด้วยที่นาจันทัน คือนาที่มีไพร่ทำส่งเป็น ส่วยขึ้นกับวัด ทำบัญชีเข้าพระโยมสงฆ์คือบัญชีทะเบียนข้าทาสที่ ต้องทำงานให้กับวัดและพระ เมื่อ ปี พ.ศ.1861 พระศรีมหาราชาถึงแก่กรรม โปรดให้ข้าหลวงออกไปเป็นศรีมหาราชา แต่งพระธรรม ศาลาทำระเบียงล้อมพระธาตุ แล้วให้ไปกินเมืองลานตะกาหรืออำเภอลานสกาในจังหวัด นครศรีธรรมราชปัจจุบัน จารึกบนลานเงินภาษาไทยพบในกรุวัดมหาธาตุ จังหวัด พระนครศรีอยุธยาซึ่งขุนหลวงพ่วงและมหาเถรธรรมกัลป์ญาณเริ่มสร้าง พ.ศ 1914-1931. กล่าวถึงขุนศรีรัตนากรสร้างพระพิมพ์อุทิศอาานิสงส์ถวายสมเด็จพระรามาธิบดีและสมเด็จพระศรี ราชาธิราช เจ้านายซึ่งมีเชื้อสายของกษัตริย์จากอโยธยามาตั้งบ้านเมืองทางริมสมุทรที่นครเพชรบุรี และส่งทูตไปยังราชสำนักจีน ตรงกับบันทึกในเอกสารจีนที่ระบุเป็นทางการเมื่อ พ.ศ.1837 เมือง

เพชรบุรีทำนาเกลือได้ผลดีมีเรือสำเภาจีนมาค้าขายและซื้อไม้ฝางกลับไป ตำนานเมือง นครศรีธรรมราชบันทึกว่าในช่วงเวลาเดียวกับพระพนมทะเล ฯ แห่งเมืองเพชรบุรีส่งเจ้าศรีมหา ราชินีไปช่วยจัดการหัวเมืองในคาบสมุทรมลายู และได้ส่งเจ้าศรีพระพี่เลี้ยงไปกินเมืองแพรง ปัจจุบันคืออำเภอสรรคบุรี สมัยต่อมามีประเพณีส่งเจ้านายสมัยแรกของกรุงศรีอยุธยาในตำแหน่ง สมเด็จพระศรีราชาธิราชไปครองเมืองแพรง จึงได้สร้อยเป็นเมืองแพรงศรีราชาไปด้วย กรุง ศรีอยุธยาส่งเจ้านายไปครองเมืองแพรงครั้งสุดท้ายในสมัยพระอินทราชาส่งเจ้านายไปครองเมืองเมื่อ พ.ศ.1964 ในกฎหมายทำเนียบศักดินาทหารหัวเมืองเมื่อ พ.ศ.1997 ตำแหน่งศรีมหาราชินีย้ายไป เป็นหลวงศรีมหาราชินี เจ้ากรมอาษาจามรวรรณชาวจาม ชาว มลายูกลุ่มแขกมลายูเข้าด้วยกัน ส่วนใหญ่เป็นคนที่มิเชื่อสาวยมาจากทางคาบสมุทรและชายฝั่งทะเลทางใต้ ศรีมหาราชินีจึงเป็น ตำแหน่งเจ้านายเมืองนครศรีธรรมราชที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดขึ้นตรงต่อเมืองเพชรบุรีในพุทธ ศตวรรษที่ 19 มีร่องรอยที่อาจเชื่อมโยงศรีราชาเป็นที่รวบรวมชุมชนแถบชายทะเลรอบอ่าวไทย ความสำคัญของเกาะสีชังกับการเดินเรือเลียบชายฝั่ง ศรีราชาหรือในชื่อเอกสารเก่าศรีมหาราชินี ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดชลบุรี เกาะสีชังและศรีราชาจึงน่าจะเป็นสถานที่รู้จักกันดีของ นักเดินทางที่ผ่านอ่าวไทยและบ้านเมืองแถบคาบสมุทร เรื่องเล่าของเจ้าศรีมหาราชินีเสมือนเป็น วิรบุรุษของชุมชนที่สัมพันธ์กับการเดินเรือเลียบชายฝั่งทะเลรอบอ่าวไทย และการรับรู้เรื่องราวของ ศรีราชาแบบมุขปาฐะ¹⁰

ปรากฏว่ายังคงเรียกชื่อชุมชนศรีมหาราชินีจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในนิราศเมืองแกลงยัง เรียกชื่อชุมชนนี้ว่าศรีมหาราชินี¹¹ วัดศรีมหาราชินี อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี วัดศรีมหาราชินี ปรากฏชื่อในทำเนียบวัดตั้งแต่ปี พ.ศ.2374 ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาที่สุนทรภู่มีชีวิตอยู่ แต่ในประวัติวัด ระบุว่าเดิมวัดศรีมหาราชินีเรียกว่า “วัดศรีราชา” ตามชื่อตำบล ชาวบ้านศรีราชาช่วยกันสร้างเป็น วัดในคณะธรรมยุติกาย¹²

ชื่อศรีมหาราชินีใช้ได้ใช้มาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระศรี สวรรี นทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า ทรงเป็นผู้ขอพระราชทานวิสุงคามสีมา และภายหลัง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานชื่อว่า “วัดเกาะลอยศรีมหาราชินี”¹³ ตำนานเจ้าศรี มหาราชินีมีความสัมพันธ์กับภูมินามอำเภอศรีราชาในจังหวัดชลบุรี ยอร์ช เซเดส์เห็นว่าราชวงศ์ไศ เลนทราหรือกษัตริย์แห่งภูเขาทรงครอบครองตอนกลางของเกาะชวา พระนามกษัตริย์แห่งภูเขานี้ ทำให้รำลึกถึงพระนามกษัตริย์แห่งพูนัน ราชวงศ์ไศเลนทราแห่งชวาทรงนับถือพุทธศาสนาเช่น เดียวกับกษัตริย์องค์ท้าย ๆ ของพูนัน และทรงก่อสร้างปูชนียสถานทางพุทธศาสนาใหญ่ ๆ ขึ้น ในตอนกลางของเกาะนี้¹⁴

ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชและตำนานเมืองเพชรบุรีได้บันทึกเรื่องราวของเจ้าศรีมหา ราชินีไว้อย่างต่อเนื่องมากที่สุด ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมมอญ ลังกาและขอม กล่าวถึงใน ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชและตำนานเมืองนครศรีธรรมราชได้กล่าวถึง “ผชาวอริยพงศ์ จากเมืองหงสาวดีซึ่งใช้สำเภาก็จะไปลังกา สำเภาก็แตกมาขึ้นฝั่งที่ปากพนัง พญาศรีธรรมมาโคกราชจึง

ให้กลับไปยังหงสาวดี นิมนต์สงฆ์มายังนครศรีธรรมราชสององค์คือ มหาปเรียนทศศรี และมหาเถร
สัจจานุเทพเพื่อช่วยก่อสร้างพระธาตุ เมื่อเสร็จแล้วได้ไปนิมนต์สงฆ์มาจากลังกาทำพิธีฉลองพระ
ธาตุ” ตำนานยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กับนครอินทปัตบุรี โดยที่พญาศรีธรรมมาโคกราช พญา
จันทรภาณุและพญาพงศ์สุราหะซึ่งข้างต้นดงหนิไซ้ห่ามาจากนครอินทปัตบุรี¹⁵ นอกจากนี้จะกล่าวถึง
อาณาจักรศรีอยุธยาแล้วยังมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมคนไทยเชื้อสายจีนและเมืองท่าชายทะเล
รอบอ่าวไทย

วัดศรีมหาราชากะลอยจังหวัดชลบุรี

วัดศรีมหาราชจังหวัดชลบุรี

3. ตำนานพระนางแหลมเทียนและพระเจ้าอุทอง ¹⁶ ปรากฏในตำนานอำเภอสัตหีบ ตาม
ตำนานเล่าว่ามีกษัตริย์องค์หนึ่งชื่อพระเจ้าอุทอง ได้เสด็จมาในป่าพร้อมมหาดเล็กคนหนึ่งได้พบ
บ่อน้ำสองบ่อ บ่อหนึ่งเป็นน้ำกรด อีกบ่อหนึ่งเป็นน้ำทิพย์ ปรากฏคำอธิบายที่ปากบ่อว่า ผู้ใดลงไป
ในบ่อน้ำกรด เมื่อตายจะมีฟองขึ้นมา เมื่อตักฟองนั้นมาใส่ในบ่อน้ำทิพย์ ผู้นั้นจะกลับมีชีวิตและมี
รูปร่างมากกว่าเดิม พระเจ้าอุทองจึงตกลงกับมหาดเล็กจะลงไปบ่อน้ำกรดก่อน แล้วให้มหาดเล็กตัก
ฟองไปใส่ในบ่อน้ำทิพย์ ก็ฟื้นคืนชีพกลับเป็นผู้มีรูปร่างม ครั้นเมื่อมหาดเล็กลงไปบ่อน้ำกรดบ้าง
พระ เจ้า อุ ทอง ก ล ี บ ไม่ ช ่ว ย แ ล ้ว เ ต ี น ท ำ ง จ ำ ก ไ ่

เมื่อครบเจ็ดวันได้มีฤๅษีตนหนึ่งมาพบและตักฟองไปใส่บ่อน้ำทิพย์ มหาดเล็กก็ฟื้นคืนชีพ
มหาดเล็กต้องการแก้แค้นแม้ฤๅษีจะทัดทานอย่างไรก็ไม่ยอม ฤๅษีจึงถามว่าอยากเป็นอะไร
มหาดเล็กตอบว่าอยากเป็นห่า ฤๅษีจึงบอกว่าถ้าเป็นห่าแล้วจะไม่สามารถกลับเป็นคนได้อีก จากนั้น
ห่าก็พยายามติดตามพระเจ้าอุทอง พระเจ้าอุทองทราบก็หนีมาถึงสัตหีบ นำหีบมาด้วยเจ็ดใบและ
เอาเครื่องทรงของกษัตริย์ใส่ลงในหีบหกใบ อีกใบหนึ่งใช้เป็นที่ซ่อนพระองค์ จากนั้นได้มาสร้าง

เมืองที่แหลมเทียนในปัจจุบัน ส่วนหีบเจ็ดใบนั้นได้บรรทุกมาทางทะเล ทำพยายามติดตามหาพระเจ้าอุทองจนถึงสัตหีบ ก็พบและกินพระเจ้าอุทองได้สำเร็จ

ในตำนานเจ้าแม่แหลมเทียนกล่าวถึงพระราชาทรงพระนามว่าพระเจ้าอุทองเป็นโอรสพระยาแกรกได้มาสร้างวังอยู่ที่สัตหีบ วันหนึ่งพระองค์เสด็จประพาสนอกเมือง มียักษ์ตนหนึ่งผ่านมาพบเข้าจึงตรงเข้าจับพระองค์ตกใจหนีกลับเมืองแล้วเล่าเรื่องให้มเหสีคือพระนางแหลมเทียนฟังมเหสีจึงจุดเทียนเล่มหนึ่งอธิษฐานขอให้เทวดาช่วยคุ้มครอง แล้วสร้างหีบเหล็กขนาดใหญ่เจ็ดหีบให้พระเจ้าอุทองลงไปซ่อนตัวในหีบใบหนึ่ง แล้วนำหีบทั้งเจ็ดมาผูกติดกันหย่อนลงทะเลบริเวณเกาะพระ แต่ยักษ์ได้ตามมาถึงและกัดหีบพระเจ้าอุทองสิ้นพระชนม์ มเหสีตรอมใจสิ้นพระชนม์ตามคำ ว่า แ ล ห ม เ ท ย น ถื อ เ อ มา จ า ก ก า ร ที่ ม เ ห สี จ ุ ด เ ท ย น บู ช า เ ท ว ด า

ตำนานพระนางจอมเทียนอีกตำนานหนึ่งมีเรื่องเล่าว่ามินครแห่งหนึ่ง กษัตริย์ผู้ปกครองชื่อพระเจ้าเชมรินทร์ มีมเหสีชื่อพระนางอินทรา มีพระธิดาผู้มีผิวพรรณงดงามเหมือนยอดของเปลวเทียน จึงให้พระนามว่า พระนางจอมเทียน นครนี้มีปูใหญ่ศักดิ์สิทธิ์เฝ้ารักษาเมือง ที่อยู่ของพญานูเรียกว่าบ่อปู ต่อมาพระนางจอมเทียนถูกอำมาตย์ใส่ความว่า เป็นชู้ราของครักษ์ พระนางจอมเทียนต้องการให้ราของครักษ์หนีไปโดยพระนางได้มอบแหวนและสร้อยให้เพื่อใช้แลกเปลี่ยนเป็นเงินทองในระหว่างทาง เมื่อกษัตริย์มาพบเข้าก็ให้นำราของครักษ์ไปประหาร พระนางจอมเทียนเสียพระทัยจึงได้ประกาศต่อเทวดาอารักษ์ว่า พระนางไม่เคยคิดเรื่องชู้สาวกับราของครักษ์ ด้วยความสัจนี้พระนางขอสละชีวิตและขอให้พระนามของพระนางอยู่คู่ฟ้าดินตลอดไป แล้วพระนางก็กลั้นพระทัยสิ้นพระชนม์ ณ ชายหาดนั้น เมื่อกษัตริย์มาพบจึงนำพระศพไปฝังไว้ พร้อมกับสร้างวัดให้ชื่อว่า วัดจอมเทียนแล้วให้เอาสมบัติของพระนางใส่ไว้ในบ่อปู จากนั้นได้ย้ายบ้านเมืองไปอยู่ที่เขาลับแล หาดพระนางจอมเทียน ต่อมาได้เหลือชื่อเพียง หาดจอมเทียน วัดพระนางจอมเทียน คือวัดนาจอมเทียน ในปัจจุบัน สถานที่ฆ่าราของครักษ์ปัจจุบันชาวบ้านเรียกว่า เกาะเจ้าตั้งอยู่ท้ายวัดนาจอมเทียน ส่วนเขาลับแลเชื่อกันว่าเป็น ภูเขาที่อยู่ในเขตวัดญาณสังวราราม ฯ ส่วนบ่อปูยังคงอยู่บริเวณท้ายวัดนาจอมเทียน อำเภอสัตหีบ

ตำนานเรื่องวงศ์ของพระเจ้าอุทองทั้งหมดมีใน 3 ตำนาน คือ **ตำนานที่ 1** ตำนานท้าวแสนปม¹⁷ ต้นเรื่องพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับกรมพระปรมาธิบดีชินโนรส พระเจ้าอุทองเป็นลูกท้าวแสนปมเจ้าเมืองเทพนครและได้เป็นผู้สร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นอุทองเทพนคร **ตำนานที่ 2** ตำนานเรื่องพระเจ้าอุทองในพงศาวดารเหนือ ว่าพระเจ้าอุทองกับพระเชษฐาอพยพลงมาจากเมืองฉะเชิงหลวลงมาสวรรคตทั่วโลกแล้วมาครองกรุงศรีอยุธยา เป็นอุทองฉะเชิงหลว **ตำนานที่ 3** ตำนานเมืองนครศรีธรรมราชกล่าวถึงพระเจ้าอุทองเป็นลูกท้าวพิชัยเทพเชียงกวาเป็นเจ้ากรุงศรีอยุธยาเป็น

อู่ทองอยุธยา¹⁸ ในพงศาวดารฉบับวันวลิต¹⁹ ได้กล่าวถึงไว้ว่าพระเจ้าอู่ทองเป็นโอรสของพระเจ้าแผ่นดินจีนชื่อว่าเจ้าอู่ เป็นเจ้าชายที่ข่มเหงภรรยาขุนนางจีนหลายคน หญิงคนใดไม่ยอมให้พระองค์ข่มเหงก็จะถูกฆ่าตาย ขุนนางได้ร้องเรียนพระเจ้าแผ่นดินและขู่จะถอดถอนพระเจ้าแผ่นดินถ้าหากไม่ปลงพระชนม์พระราชโอรส สมเด็จพระราชินีทรงคัดค้านและหาวิธีให้พระราชโอรสออกนอกประเทศ เจ้าอู่ทองทรงยอมรับคำตัดสิน พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานเรือสำเภาและสิ่งของจำเป็นสำหรับเครื่องยังชีพสำหรับเดินทางไกลให้พระราชโอรสเดินทางออกจากประเทศจีนพร้อมกับพระเชษฐา

ตำนานพระนางจอมเทียนและพระเจ้าอู่ทองแสดงความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดชลบุรี ตำนานเจ้าแม่แหลมเทียนระบุพระนามพระเจ้าอู่ทองว่าเป็นโอรสพระยาแกรกพระยาแกรกในนิทานพื้นบ้านจังหวัดสุพรรณบุรี กล่าวว่าในหนังสือพงศาวดารเหนือระบุถึงต้นวงศ์ของพระเจ้าอู่ทองว่าสืบเชื้อสายมาจากพระยาแกรกเริ่มมาจากพระยาโคดมได้ครองเมืองทางเหนือพระโอรสองค์หนึ่งชื่อพระยาโคตรบองเป็นผู้มีฤทธานุภาพมาก แต่จิตใจเหี้ยมโหดเมื่อพระยาโคดมสิ้นพระชนม์พระยาโคตรบองได้ครองราชย์สมบัติแทน ต่อมาเมื่อโหรทำนายว่าจะมีผู้มีบุญญาธิการมาเกิดในเมืองแล้วทำให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง พระยาโคตรบองจึงสั่งให้เสนาไปจับผู้หญิงที่มีท้องมาฆ่าให้หมด หญิงมีครรภ์แก่ผู้หนึ่งทราบข่าวความโหดร้ายของพระยาโคตรบองเกรงว่าตนและลูกจะเป็นอันตรายจึงแอบซ่อนไม่ให้ทหารมาจับตัว ในที่สุดก็คลอดลูกออกมาเป็นผู้ชาย ลักษณะท่าทางเป็นผู้มีบุญญาธิการ โหรทำนายต่อไปว่าผู้มีบุญญาธิการมาเกิดแล้ว พระยาโคตรบองก็สั่งให้จับทารกให้ใช้ไฟคลอกตายให้หมด ด้วยบุญญาธิการของเด็กชายถึงแม้ว่าจะถูกไฟคลอกก็ไม่ตายแต่ร่างกายพิการเดินไม่ได้ มีพระภิกษุรูปหนึ่งมาพบเข้าแล้วนำไปเลี้ยงไว้จนเติบโตใหญ่ อายุได้ 17 ปีชายผู้นี้เดินไม่ได้เวลาไปไหนต้องถัดไปทำให้เกิดเสียงดังแกรก ๆ ผู้ที่พบเห็นจึงพากันเรียกว่านายแกรก

ตำนานเมืองล้านช้างพระยาแกรกหรือพระยาโคตรบองอยู่ที่เมืองโคตรบองเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงบริเวณเมืองท่าแขกตรงข้ามจังหวัดนครพนม ตัวเมืองตั้งอยู่ที่ปากน้ำเซบั้งซึ่งไหลมาตกแม่น้ำโขงตรงข้ามอำเภอธาตุพนม เมืองโคตรบองเป็นเมืองสมัยพระเจ้าฟ้าจุ่ม (พ.ศ.1895-1916) เป็นกษัตริย์ล้านช้างได้ยกทัพมาปราบปรามกษัตริย์เมืองโคตรบองนี้ด้วย ต่อมาภายหลังเมืองนี้เปลี่ยนชื่อเป็นศรีโคตรบูรหรือศรีโคตรบูรเมื่อ พ.ศ.2175 แล้วจึงย้ายข้ามแม่น้ำโขงมาตั้งใหม่เรียกว่าเมืองนครขึ้นเมื่อ พ.ศ.2280 โดยการนำของพระบรมราชาแก้วก่านเจ้านครศรีโคตรบูรองค์สุดท้าย พ.ศ.2339 ได้รับการแต่งตั้งจากกรุงเทพฯ ขึ้นเป็นเมืองนครพนมโดยถือเอาพระธาตุพนมเป็นนิมิต เมืองโคตรบองเดิมเป็นเมืองของชนชาติข่าในตระกูลมอญ-เขมร แม่น้ำ

สำคัญของตัวเมืองเรียกว่าเซบั้งแสดงความเป็นชนชาติข่า เพราะคำว่าเซในภาษาข่าแปลว่าแม่น้ำ ในบริเวณนั้นมีแม่น้ำที่เรียกว่าเซอยู่หลายสาย พงศาวดารลาวเรียกโคตรบองว่าศรีโคตะบอง เมืองที่ชื่อเกี่ยวกับตะบองนี้มีอีกเมืองหนึ่งคือเมืองพระตะบองในเขมร เมืองพระตะบองเป็นชื่อไทยแปลง ในภาษาเขมรคือบัตคำบองแปลว่าตะบองหาย มีตำนานเล่าว่าเป็นที่ซึ่งตะบองกายสิทธิ์ของพระยาโคตรบองที่ไล่ขวิดพระยาแกรกลอยมาตกที่นั่นแล้วหายไป ตรงที่ตะบองตกนั้นเป็นคลองสายหนึ่งในบริเวณเมืองนั้นจึงเรียกว่าโอดำบองหรือคลองตะบอง ไทยเรียกคลองนี้เมื่อครั้งเข้ายึดครองระหว่างสงครามโลกครั้งที่สองว่าคลองตะพด ²⁰

ปัจจุบันปรากฏชื่อวัดอุทุมทองสังกัดมหานิกายอยู่เขตปกครองคณะสงฆ์ ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านนา-กระแสน อำเภอกาหลง จ.ระยอง ²¹ และวัดท้าวอุทุมทอง ตำบลโคกไม้ลาย อำเภอมือง ปราจีนบุรี เป็นวัดเก่ามีอายุประมาณ 600 ปีสร้างเพื่อนมัสการพระพุทธเจ้าทั้ง 4 องค์ทรงพระนามว่าพระกุกสันธพุทธเจ้า พระโกนาคมพุทธเจ้า พระกัสสปพระพุทธเจ้า พระศากยมนีโคดมพุทธเจ้า โดยมีตำนานเล่าว่าตายายจากสุพรรณบุรีใช้เกวียนเดินทางมาถึงตำบลโคกไม้ลายแล้วสร้างวัดตั้งแต่สมัยพระเจ้าอุทุมทอง เมื่อสร้างวัดเสร็จได้ส่งข่าวไปบอกพระเจ้าอุทุมทอง พระเจ้าอุทุมทองศรัทธาให้เงินเพิ่มอีก 10 เท่าตัว ตายายเลยตั้งชื่อวัดเป็นเกียรติแก่พระเจ้าอุทุมทอง ²² ตำนานพระนางแหลมเทียนและพระเจ้าอุทุมทองยังมีความสัมพันธ์กับตำนานเมืองนครศรีธรรมราช พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ตำนานเมืองโคตรตะบอง และวัฒนธรรมคนไทยเชื้อสายจีนดังที่กล่าวถึงแล้วข้างต้น

วัดท้าวอุทุมทอง จังหวัดปราจีนบุรี

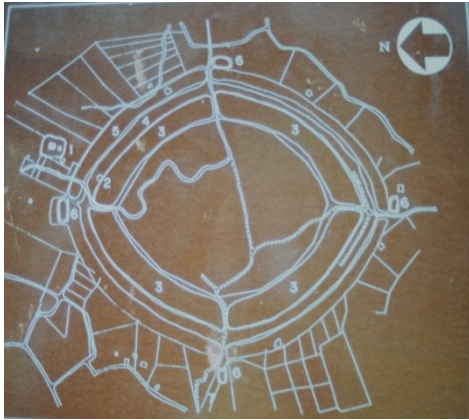

วัดอุทุมทอง จังหวัดระยอง

4.ตำนานเมืองดงละคร กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียน เป็นโบราณสถานแห่งชาติ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ.2478 ตั้งอยู่ที่ตำบลดงละครเดิมเรียกกันว่า “ เมืองลับแล ” เป็นสถานที่ตั้งเมืองโบราณสมัยขอมมีอำนาจ มีแนวกำแพงเป็นเนินดินและคูเมืองปรากฏอยู่ ชาวบ้านเรียกกัน

ว่า“สันคูเมือง”มีคูน้ำล้อมรอบซึ่งเป็นแบบเมืองทวารวดีทางภาคกลางของไทย ความรุ่งเรืองที่เด่นชัดแบ่งเป็นสองช่วง ช่วงแรกเริ่มในราวพุทธศตวรรษที่ 14-16 เป็นวัฒนธรรมแบบทวารวดี ช่วงที่สองราวพุทธศตวรรษที่ 17-19 เป็นวัฒนธรรมขอมและวัฒนธรรมก่อนกรุงศรีอยุธยา สันนิษฐานว่าน่าจะมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับเมืองศรีมโหสถซึ่งอยู่ห่างกันประมาณ 55 กิโลเมตร เมืองดงละครนี้มีลักษณะเป็นเมืองท่ามีความสัมพันธ์กับชุมชนเมืองชายทะเลอื่น ๆ ตำนานเมืองลับแลนั้นยังเล่ากันว่าเมืองนี้เคยเป็นเมืองของราชินีขอมซึ่งเป็นทีร์โราณ ผู้อื่นไม่สามารถเข้าออกได้ ประกอบกับลักษณะของบริเวณเมืองมีไม้ใหญ่ขึ้นอยู่ทั่วไป ใครเข้าไปแล้วอาจหาทางออกไม่ได้ จะต้องวนเวียนอยู่ในดงนั่นเอง และในวันโกนวันพระจะได้ยินเสียงกระຈប់ปี ซอ ปีพาทย์ มโหรีขับกล่อมคล้ายกับการเล่นละครในวัง ชาวบ้านจึงเรียกกันว่า “ดงละคร ” หรืออีกนัยหนึ่ง คำว่า “ดงละคร ” นั้นอาจเพี้ยนมาจาก “ ดงนคร ”²³ นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของเมืองดงละครในพงศาวดารเมืองเหนือเมื่อครั้งนครธมเป็นเมืองหลวง ต่อมาเมื่ออำนาจของนครธมเสื่อมลงหัวเมืองในไทยก็ตั้งตัวเป็นใหญ่สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์²⁴

เมืองลับแลที่เป็นที่มาของตำนานเมืองดงละครเป็นเรื่องเกี่ยวกับหนุ่มชาวบ้านนายหนึ่งมีอาชีพตัดฟันหาเถาวัลย์ขาย วันหนึ่งไปหาของป่าพบเถาวัลย์มากมายจึงตามเถาวัลย์ไปจนหลงเข้าไปยังเมืองลับแลหาทางกลับออกมาไม่ได้ ได้พบสาวสวยและได้อยู่กินกันจนมาลูกและดำรงชีวิตอยู่ในเมืองลับแล ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ ผู้คนมีศีลธรรมถือปฏิบัติเคร่งครัดโดยเฉพาะศีลข้อมุสาว วันหนึ่งภรรยาไม่อยู่ต้องดูแลลูก เมื่อลูกร้องปลอบเท่าไรไม่ฟังจึงปลั่งปากหลอกลูกว่า“นั่นแม่มาแล้ว”เพื่อให้ลูกหยุดร้อง ครั้นภรรยากลับมาทราบความว่าสามีได้ทำผิดกฎเกณฑ์ของเมือง จึงจำใจให้สามีออกจากเมือง โดยภรรยาอมบห่อผ้าให้สองห่อพร้อมกำซบให้แกห่อผ้าก็ต่อเมื่อถึงบ้านเรือนตนแล้ว เมื่อออกจากเมืองมาแวะใกล้หนองน้ำแห่งหนึ่งอยากรู้ว่าเมียให้อะไรมาจึงแกห่อผ้าดูเห็นเป็นทรายจึงเททิ้ง แล้วฉุกใจคิดจึงเหลืออีกห่อหนึ่งมาเปิดที่บ้านพบว่าเป็นทองคำ จึงได้นำทองไปขายเลี้ยงตัวและมารดาตลอดชีวิต ได้สร้างวัดขึ้นบริเวณที่ตนแกห่อผ้าพบทรายแล้วเททิ้ง เรียกวัดหนองทองทรายซึ่งปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของดงละคร²⁵ ตำนานเมืองดงละครแสดงความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดนครนายก วัฒนธรรมขอมที่เมืองอินทปิตถาอาณาจักรศรีอยุธยา เมืองศรีมโหสถ สมัยรัตนโกสินทร์ และเมืองท่าชายทะเลในภาคตะวันออก

แผนผังเมืองดงละคร จังหวัดนครนายกการขุดแต่งเมืองดงละคร จังหวัดนครนายก

5.ตำนานเมืองพระรถ พระรถมาจากชื่อพระรถเสน โอรสพระเจ้ารถสิทธิ์แห่งกุตารนคร เกิดจากนางเกาน้องคนสุดท้องในเรื่องนางสิบสอง ตามตำนานเล่าว่าเดิมนางสิบสองเป็นลูกเศรษฐีแห่งบ้านสมิทคาม ได้นำลูกสาวทั้งสิบสองคนไปทิ้งไว้ในป่า ลูกทั้งสิบสองได้ระเห่ร้อนไปจนถึงเมืองนางยักษ์สันธมาร จึงได้นำนางสิบสองไปเลี้ยงดูอย่างน้องสาวโดยปิดบังไม่ให้อ่านเป็นยักษ์ ต่อมาเมื่อนางสิบสองรู้เข้าจึงหนีไปจนถึงเมืองกุตารนครและได้เป็นมเหสีของพระเจ้ารถสิทธิ์ ทั้งสิบสองคน ฝ่ายนางยักษ์โกรธนางสิบสองมากจึงได้แปลงกายเป็นหญิงงาม จนได้เป็นมเหสีของพระเจ้ารถสิทธิ์ จากนั้นได้หาทางกำจัดนางสิบสอง โดยส่งไปขังไว้ในถ้ำกลางป่า ในขณะที่มีครุฑแล้ว ส่วนตนเองแกล้งทำเป็นป่วยต้องกินลูกตานางสิบสองจึงจะหาย นางสิบสองจึงถูกควักลูกตาทั้งสองข้าง ยกเว้นนางเกาน้องคนสุดท้อง ถูกควักตาเพียงข้างเดียว ด้วยความมอดอยากพี่น้องทั้งสิบเอ็ดคน ต้องกินเนื้อลูกตนเองแต่นางเกาเก็บส่วนแบ่งของตนไว้ พอตนเองคลอดลูกก็พยายามเลี้ยงลูกจนโต พอรถเสนโตก็ออกจากถ้ำไปหาอาหารมาเลี้ยงแม่และป่าโดยการตีไก่พันนั้น

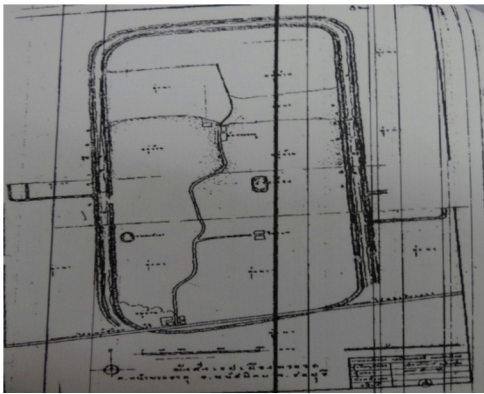
เอ อ ช ำ ว สิบสอง ห่อ จน ชื่อ เสี่ยง โต ง ตัง

ภายหลังเมื่อพ่อลูกพบกัน นางยักษ์สันธมารจึงออกอุบายที่จะฆ่าพระรถเสน โดยแสร้งทำเป็นป่วยต้องได้กินมะม่วงไม่รู้หาว มะนาวไม่รู้โห่ที่เมืองนคร ให้พระรถเสนไปนำมาพร้อมกับฝากสารไปให้นางกำรี้ ลูกสาวของตนสั่งให้ฆ่าพระรถเสนเสีย แต่ระหว่างเดินทางพระรถเสนได้พบฤๅษีจึงได้ช่วยแปลงสาร เป็นให้รีบแต่งงานกันเสีย พระรถเสนได้อยู่กินกับนางกำรี้จนม้าต้องมาเตือนให้กลับเมือง จึงได้ลี้ภัยความลับจากนางกำรี้ แล้วนำดวงตาของนางสิบสองและยารักษาตาแล้วหนีกลับเมือง นางกำรี้ตามมาแต่โดนยาวิเศษรอยสกดไว้ นางเสียใจมากจึงกลั้นใจตาย โดยอิษฐานว่า ชาตินี้ตนตามสามีชาติหน้าต้องตามตนบ้าง นางจึงไปเกิดเป็นมโนราห์ ส่วนพระรถเสน

ไปเกิดเป็นพระสุธน เมื่อพระรถเสกกลับเมือง นางยักษ์แค้นใจจนอกแตกตาย พระรถเสกได้รักษาแม่และบำเพ็ญจากตาบอด และกลับเข้าเมืองต่อมาพระรถเสกก็ได้ครองเมืองต่อจากพระรถสิทธิ์²⁶

เมืองพระรถมีปรากฏอยู่หลายชื่อคือชื่อเมืองศรีมโหสถและเมืองศรีวัตสปุระหรือเมือง อวัยชยปุระซึ่งเป็นเมืองสำคัญในอารยธรรมขอม เมืองศรีมโหสถตั้งอยู่ที่บ้านหนองสะแก ตำบลโคกปีบ อำเภอโคกปีบ จังหวัดปราจีนบุรี ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติในปี พ.ศ.2478 ชื่อเมืองพระรถนี้ปรากฏอยู่ในปัญญาสาตกเรื่องรถเสนชาตก ที่อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรีมีเมืองโบราณสมัยทวารวดีที่นั่นเรียกว่าเมืองพระรถ นอกจากนี้ยังปรากฏชื่อตำบลหมอนนางหรือหมอนนางสิบสองในเขตอำเภอพนัสนิคม บ้านราชสาส์นซึ่งเชื่อว่าเป็นที่พระฤๅษีแปลงราชสาส์น ชื่อเมืองศรีมโหสถน่าจะมาจากชาตกเรื่องพระมโหสถ ทั้งเรื่องพระรถและเรื่องมโหสถนี้สันนิษฐานว่าเป็นการผูกเอารูปลักษณะคันดินเมืองโบราณรวมทั้งคันดินถนนโบราณซึ่งมีมาก่อนแล้วเข้ากับตำนานซึ่งเป็นที่นิยมของชุมชนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากเมืองโบราณที่พนัสนิคมมีชื่อเมืองพระรถอยู่แล้ว รวมทั้งมีการเรียกขานชื่อหมู่บ้าน ตำบลประกอบเรื่อง เมืองโบราณที่อำเภอโคกปีบแห่งนี้จึงควรเรียกเมืองศรีมโหสถเพื่อมิให้สับสนกัน ²⁷

ปัญญาสาตก เป็น **วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา** เรื่องเอกที่พระเถระนักปราชญ์ชาวเชียงใหม่ได้รวบรวม **นิทาน** พื้นถิ่นในยุคนั้น แล้วนำมาเรียงเป็น **ชาตก** ขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2000 - 2200 โดยเขียนไว้เป็น **ภาษาบาลี** มีทั้งคำประพันธ์ที่เป็น **ร้อยแก้ว** และบทคาถาหรือ **บทร้อยกรอง** ทั้งสิ้น 50 ชาตก โครงสร้างของปัญญาสาตกมีลักษณะเลียนแบบ **นิบาตชาตก** หรือ **อรรถกถาชาตก** ที่พระสงฆ์ชาวลังกาประพันธ์ไว้ แสดงถึงบทบาทความสำคัญของศาสนาพุทธจากวัฒนธรรมลังกาที่เข้ามามีอิทธิพลผ่านวัฒนธรรมล้านนาเชียงใหม่²⁸ ตำนานเมืองพระรถแสดงให้เห็นความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดชลบุรี ปัญญาสาตก วัฒนธรรมขอม วัฒนธรรมลังกา วัฒนธรรมล้านนาเชียงใหม่ เมืองศรีมโหสถและเมืองพระยาเร่ซึ่งเป็นเมืองในบริเวณใกล้เคียงกัน

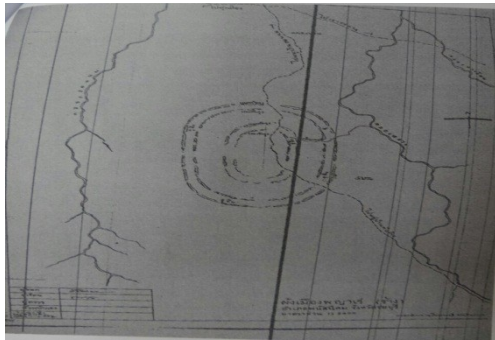

แผนผังเมืองพระรถ จังหวัดชลบุรี

เนินดินเมืองพระรถ จังหวัดชลบุรี

6.ตำนานเมืองพระยาแร่ ตำนานเมืองพญาแร่ มีตำนานเล่าว่าพระยาโศกราชมหันต์ปกครองอินทรีปัตถ์นครในอารยธรรมขอม ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของอาณาจักรโคตรบูรณและพระยาแกรก ทางฝั่งตะวันออกของอ่าวไทยและใกล้กับละโว้และพิมาย เป็นเมืองท่าติดทะเลใกล้กับปากน้ำบางปะกง สันนิษฐานว่าอาจเกี่ยวข้องกับเมืองพระรถหรือเมืองศรีพะโล นครอินทรีปัตถ์เริ่มสร้างแล้วก็มาร้าง แล้วเริ่มมาสร้างใหม่โดยพระเจ้าสุทศน์²⁹ เมื่อประมาณปี พ.ศ.1300 แล้วก็ร้างอีกเพราะน้ำท่วมและถูกพระเจ้าอนรุทแห่งพุกามในอารยมอญรุกราน ซากเมืองชั่วคราวค้นพบอยู่ที่ริมหมู่บ้านคลองหลวง ขุดพบศพอายุ 1,300 ปีและพบเมืองพระยาแร่ซึ่งมีอายุเก่าแก่กว่าเมืองพระรถและเมืองศรีพะโล่มาก เมืองพระยาแร่มีซากเมืองอยู่ห่างจากตลาดดอนพนมประมาณ 6 กิโลเมตร ตามข้อสันนิษฐานพระยาแร่รวบรวมพลเมืองมาสร้างยังไม่ทันเสร็จ ก็เกิดโรคระบาดบ้าง น้ำท่วมบ้าง จึงกลายเป็นเมืองร้างไป³⁰ ตำนานเมืองพระยาแร่แสดงความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดชลบุรี เมืองอินทรีปัตถ์และวัฒนธรรมขอม เมืองพระรถอาณาจักรโคตรบูรณ พระยาแกรก พระเจ้าอนรุทแห่งพุกามและเมืองศรีพะโล

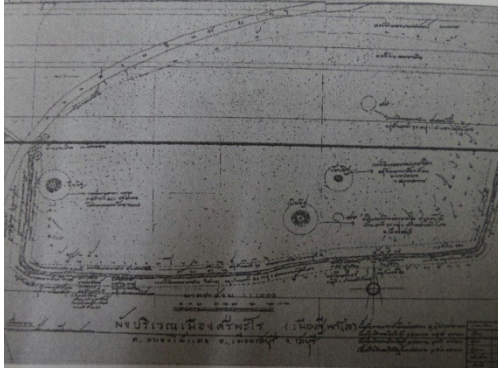
แผนผังเมืองพระยาเระ จังหวัดชลบุรี

ศาลพระยาเระ จังหวัดชลบุรี

7. **ตำนานเมืองศรีพะโล** ตำนานเมืองศรีพะโลกล่าวว่าเป็นเมืองท่ามีเรือสำเภาของต่างชาติ มาติดต่อค้าขายเป็นประจำ เรือสินค้ามักถูกเศรษฐีเจ้าเมืองใช้อูบายคดโกงเอาสินค้าไป โดยให้คนของตนแอบนำของมีค่าไปซ่อนไว้ในเรือสินค้า แล้วกล่าวหาว่าพ่อค้าขโมยของนั้นไป แล้วขอคืนเรือ โดยสัญญาว่าถ้าค้นพบพ่อค้าต้องถูกริบสินค้าในเรือทั้งหมด วิธีการเช่นนี้ได้ผลเรื่อยมาทำให้ร่ำรวยเป็นมหาเศรษฐี บรรดาเกวียนที่บรรทุกทรัพย์สมบัติของเศรษฐีเดินทางผ่านเขาพระบาทบางทราย จนกระทั่งเขาขาด ชาวบ้านจึงเรียกสถานที่นั้นว่าคอเขาขาด ความมีเล่ห์เหลี่ยมคดโกงของเศรษฐีดังกล่าวเป็นที่ขึ้นชื่อจนได้รับสมญานามว่า เศรษฐีพาลพาโล และเมื่อเอ่ยถึงเมืองนี้ก็เรียกว่า เมืองเศรษฐีพาลพาโลต่อมาได้เรียกให้สั้นเข้าเป็นเมืองเศรษฐีพาโล ในที่สุดเหลือเพียงเมืองศรีพะโล³¹

เมืองศรีพะโลเป็นเมืองท่าพักสินค้าทางทะเลบนเส้นทางที่เรือเดินทะเลเดินทางตรงไปทางภาคใต้ของประเทศไทย เมืองนี้น่าจะเป็นเมืองชลบุรีเก่าในสมัยอยุธยาตอนต้น ต่อมาได้ขยายตัวของชุมชนมาเกิดเป็นเมืองใหม่อีกหลายแห่งเป็นเมืองบางปลาสร้อย ซึ่งปัจจุบันคือเมืองชลบุรี³² แสดงความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดชลบุรี สมัยอยุธยา เมืองพระรถ เมืองพระยาเระ เมืองศรีมโหสถ เมืองท่าชายทะเลสมัยรัตนโกสินทร์และวัฒนธรรมตะวันตก

แผนผังเมืองศรีพระโล จังหวัดชลบุรี

วัดศรีพระโล จังหวัดชลบุรี

8.ตำนานเจ้าแม่เขาสามมุข ตำนานเกี่ยวกับสาวชาวบ้านชื่อสามมุขอาศัยอยู่กับยายที่บ้านบางปลาสร้อย พบรักกับชายหนุ่มชื่อแสนลูกกำนันโดยมีว่าวเป็นสื่อรัก เนื่องจากสาวสามมุขเก็บว่าวที่แสนเล่นไว้ได้ เพราะความแตกต่างระหว่างชนชั้นและฐานะทำให้เกิดโศกนาฏกรรม สามมุขต้องโดดหน้าผาตายเพราะแสนไปแต่งงานกับหญิงอื่น³³

ตำนานเจ้าแม่เขาสามมุขแสดงบทบาทความสำคัญของตำนานกับภูมินามในจังหวัดชลบุรี สมัยอยุธยา เมืองบางปลาสร้อย วัฒนธรรมคนไทยเชื้อสายจีนมีความสัมพันธ์กันเนื่องจากการสร้างศาลเจ้าแม่สามมุขทั้งไทยและจีนอยู่ในบริเวณเดียวกัน เมืองท่าชายทะเล วัฒนธรรมตะวันตก และสมัยรัตนโกสินทร์

ศาลเจ้าแม่สามมุข จังหวัดชลบุรี

ศาลเจ้าพ่อแสน จังหวัดชลบุรี

บทสรุป

เนื้อเรื่องตามตำนานท้องถิ่นภาคตะวันออกแสดงให้เห็นความพยายามของคนในชุมชนภาคตะวันออกพยายามบอกเล่าเรื่องราวในท้องถิ่นแทรกเรื่องราวของชุมชนไว้ในตำนานทั้ง 8 ตำนาน แสดงให้เห็นความพยายามที่จะบันทึกความทรงจำในรูปของตำนานโดยผูกเข้ากับภูมิปัญญาบ้านในภาคตะวันออก เนื่องจากเป็นประวัติศาสตร์บอกเล่าจึงได้แต่งเติมเสริมอภินิหารของตัวเองในตำนานเพิ่มมากขึ้น ตำนานทั้ง 8 เรื่องได้เสนอประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนภาคตะวันออกกับภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย รวมทั้งความสัมพันธ์กับผู้คนชาวตะวันตก อารยธรรมที่รุ่งเรืองรอบบ้านเช่นอารยธรรมจีน ลังกา มอญ พม่า ชาว และอื่นๆ ที่ตำนาน พยายามเก็บรวบรวมความประทับใจเล่าไว้ในตำนาน ตำนานได้พยายามเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างอดีตสมัยทวารวดีที่เป็นพื้นฐานอารยธรรมไทยที่ก่อรูปเป็นวัฒนธรรมไทยสมัยรัตนโกสินทร์ได้อย่างลงตัว นอกจากนี้จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับดินแดนแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับสุวรรณภูมิ และชาวต่างชาติที่เข้ามาติดต่อกับดินดังกล่าวนี้โดยผ่านเมืองท่าในภาคตะวันออก

ประเด็นพิจารณา

เรื่องราวเกี่ยวกับตำนานเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่นสะท้อนให้เห็นบทบาทความสำคัญของประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นที่ต้องศึกษาประเด็นต่าง ๆ ให้ลุ่มลึก เช่น ความสำคัญของชุมชนจันทบุรีในยุคแรกที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมจาม อารยธรรมศรีวิชัย ผ่านตำนานเจ้าศรี

มหาราชธานีมีตำนานในชุมชนชลบุรี ความสำคัญของพระเจ้าอยู่ทงจากตำนานในภาคตะวันออกเฉียงที่มีปรากฏอยู่ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานเมืองเพชรบุรี ตำนานในภูมิภาคอื่นที่ปรากฏเรื่องเล่าก่อนจะเป็นเมืองดงละคร เมืองพระรถ เมืองพระยาเร่ เมืองศรีพระโล รวมทั้งศึกษาบทบาทของชาวต่างชาติต่างๆ ในสุวรรณภูมินี้

เชิงอรรถ

¹ Pelto H. Gretel and Pertti J. Pelto., **The Cultural Dimension of the Human Adventure** New York: Macmillan Publishing Co., Inc. 1979. p 416

²William A., Haviland, **Anthropology** Florida : Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1989. p.526 p.609

³ ศรีศักร วัลลิโภดม “ภาคตะวันออกเฉียงกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "ชลบุรี : ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม". วันที่ 13-16 กันยายน 2532. โรงแรมบางแสนวิลล่า, จัดโดยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน.

⁴บุญเต็ม พันรอบ **สังคมและวัฒนธรรมไทยสำหรับการท่องเที่ยว : Thai Culture and Society for Tourism** ภาควิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา พ.ศ. 2550 หน้า 151

⁵<http://www.learners.in.th/blogs/posts/439519> เข้าถึงเมื่อวันที่ 5 มกราคม พ.ศ.2558

⁶ศรีศักร วัลลิโภดม “จันทบุรี-ปราจีนบุรี:กับการเป็นแหล่งอารยธรรมภาคตะวันออกเฉียง” หน้า 62-63 **วารสารเมืองโบราณ** ปีที่ 16 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน 2533

⁷อภิรักษ์ณ เกษมผลกุล, “พระวรวงศ์: วรรณกรรมท้องถิ่นที่แสดงร่องรอยความสัมพันธ์ทางภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมระหว่างภาคตะวันออกเฉียง ภาคกลางและภาคใต้ Phra Voravong: The Geographical and Cultural Evidence of Relationship between the East ,the Central and the South of Thailand” **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ Journal of Humanities and social Science, Vol.4(2)** <http://e-journal.sru.ac.th>

⁸ จิตร ภูมิศักดิ์, **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ** พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย จำกัด พ.ศ.2544.หน้า 432-444

⁹ จิตร ภูมิศักดิ์ หน้า 201

⁹ <http://www.dmc.tv/forum/index.php?showtopic=3404> เข้าถึงเมื่อวันที่ 15 กันยายน พ.ศ. 2556

¹⁰ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ **ความสำคัญของตำนานคุณปู่ศรีราชา: ความสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลงที่มีต่อชุมชนยี่สาร** <http://www.lek-prapai.org/watch.php?id=830> เข้าถึงเมื่อวันที่ 5 มกราคม 2557

¹¹ ในนิราศเรื่องนี้กล่าวว่า..... เห็นเรือรายโรงเรียงเคียงเคียงกัน **อันชื่อนี้ศรีมหาราชาชาติ** ขึ้นจากหาดเข้าป่าพนาสัย.....เป็นผลงานของสุนทรภู่ซึ่งมีชีวิตในช่วงปี พ.ศ.2329-2398 (www.likemax.com/archive/soontornpoo/?nt=นิราศเมืองแกลง&nf=klaen เข้าถึงเมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม 2557

¹² www.sriachaoutlook.com/watsrimaharacha.thailand-chonburi-sri เข้าถึงเมื่อวันที่ 5 มกราคม 2558

¹³ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล **บรมราชเทวีชลบุรีสถิต : สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้ากับเมืองชลบุรี** หจก. หยิน หยาง การพิมพ์ พ.ศ.2556 หน้า 42-43

¹⁴ ยอร์ช เซเดส์ แต่ง ปัญญา บริสุทธิ์ แปล. **ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน** กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช. 2521. หน้า 83

¹⁵ จิตร ภูมิศักดิ์ **สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา** พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ ฯ ฟาเดียวกัน, พ.ศ. 2547 หน้า 143-145)

¹⁶

<http://www1.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/chonburi8.htm> เข้าถึงเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2556

¹⁷ ธวัช ปุณโณทก **นิทานพื้นบ้าน นนทบุรี : ปันรู้** พ.ศ.2553 หน้า 77-79

¹⁸ จิตร ภูมิศักดิ์ **สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา, แหล่งเดียวกัน** พ.ศ. 2547 194-196

¹⁹ วันวลิต **พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ.2182** สุจิตต์ วงษ์เทศ บรรณาธิการ กรุงเทพฯ ฯ บริษัท งามดี จำกัด พ.ศ.2523 หน้า 12-18

²⁰ จิตร ภูมิศักดิ์ **สังคมไทยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาก่อนสมัยศรีอยุธยา, แหล่งเดียวกัน** หน้า 246-247

²¹ ภาค 13 ขออนุญาตสร้างวัดเมื่อ 13 ตุลาคม พ.ศ.2509 ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านอุทงประชาชน ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เมื่อจะไปทำบุญต้องไปวัดใกล้เคียง ในฤดูฝนชาวบ้านลำบาก จึงได้คิดสร้างวัดโดยนายอยู่ วรรณศิริ เป็นผู้ริเริ่มสร้างวัด เหตุที่มีชื่อว่า "วัดอุทง" เพราะหมู่บ้านนี้มีวังน้ำชื่อว่า วังยายอยู่ และมีทำน้ำที่ชาวบ้านเรียกว่า ท่าตาทอง จึงได้เอาชื่ออยู่ - ทอง มาผสมกันเป็นอุทง จึงเรียกว่า "วัดอุทง" ที่ดินที่สร้างวัดมาโดยการบริจาคของประชาชนหลายคน ปัจจุบันมี ปี พ.ศ.2554 พระใบฎีกา เพชร อดตทีโป เป็นเจ้าอาวาส (<http://www.m-culture.in.th/album/101939> เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2557)

²² ประวัติวัดทำอุทง ตำบลโคกไม้ลาย อำเภอเมือง ปราจีนบุรี อาจารย์อัศจรรย์ มุลเชื้อ ผู้ให้ข้อมูลเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2557

²³ <http://teawdd.com/ข้อมูลเมืองโบราณคดีบ้านดงละคร/325.html> เข้าถึงเมื่อวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ.2557

²⁴ บุญเต็ม พันรอบ และภาวดี มหาจันทร์. การสำรวจลักษณะสังคมและวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออก. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน, 2522. ภาคผนวกหน้า 10-12

²⁵ กรมศิลปากร, กองโบราณคดี รายงานการขุดค้นและขุดแต่งเมืองดงละคร กรุงเทพฯ: นักพิมพ์สมาพันธ์ พ.ศ.2536 หน้า 14-17

²⁶

<http://www1.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/chonburi8.htm> เข้าถึงเมื่อวันที่ 20 กันยายน 2556 ดูรายละเอียดในผจญวาท กมลเสวีรัตน์ พัทธณี ปี่เพราะและศิริพรรณ พงศ์สิฏานนท์ นิทานพื้นบ้านภาคกลาง กรุงเทพฯ ฯ : สุวีริยาสาส์น พ.ศ.2543 หน้า 275-287 และ ธวัช ปุณโณทก นิทานพื้นบ้าน นนทบุรี : บันจูน พ.ศ.2553 หน้า 33-37

²⁷ กรมศิลปากร, ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองศรีมโหสถ กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทสำนักพิมพ์สมาพันธ์จำกัด พ.ศ.2535 หน้า 19 24

²⁸ th.wikipedia.org/wiki/ปัญญาสชาดก เข้าถึงเมื่อวันที่ 29 พฤษภาคม 2557

²⁹ พงศาวดารเหนือในเจริญ ชยติมันต์ดำรง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี ชลบุรี : โรงพิมพ์งามช่าง พ.ศ.2545 หน้า 30 กล่าวว่าพระอินทร์ให้พระวิศณุกรรมมานถุมิตปราสาทและกำแพงเมืองให้ชื่อว่าอินทปัตนคร เศรษฐีทั้งหลายจึงราชาภิเษกเจ้าสุทัศน์เป็นกษัตริย์

<http://www1.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/chonburi8.htm> เข้าถึง
เมื่อวันที่ 20 กันยายน 2556

<http://www1.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/chonburi8.htm> เข้าถึง
เมื่อวันที่ 20 กันยายน 2556 และดูรายละเอียดใน ผจงวาด กมลเสวีรัตน์ พัชณี ปีเพราะและศิริ
พรรณ พงศ์สิฏานนท์ นิทานพื้นบ้านภาคกลาง กรุงเทพฯ ฯ : สุวีริยาสาส์น พ.ศ.2543 หน้า 149-
150

³² ศรีศักร วัลลิโภดม “ภาคตะวันออกเฉียงเหนือกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น”. การสัมมนา
ทางวิชาการเรื่อง "ชลบุรี : ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม". วันที่ 13-16 กันยายน
2532. โรงแรมบางแสนวิลล่า, จัดโดยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน.เล่ม 1

<http://www1.tv5.co.th/service/mod/heritage/nation/oldcity/chonburi8.htm> เข้าถึง
เมื่อวันที่ 20 กันยายน 2556
